

Tarnów, 30 grudnia 2021 r.

Prof. dr hab. Elżbieta Osewska
Wydział Humanistyczny
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie
Ul. Mickiewicza 8
33-100 TARNÓW
e_osewska@pwszstar.edu.pl

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Bednarskiej

***Podmiotowe i środowiskowe uwarunkowania religijności
młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej***

napisanej pod kierunkiem

**Pani dr hab. Ewy Domagały-Zyśk, prof. KUL,
w Instytucie Pedagogiki, Wydziału Nauk Społecznych,
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II,
Lublin 2021, stron 233**

Od początków transformacji społeczno-politycznej, a zwłaszcza po wejściu Polski w struktury Unii Europejskiej, następują w polskim społeczeństwie zmiany postrzegane z perspektywy religijnej i edukacyjnej. Przemiany religijności młodych Polaków można prezentować w dwóch ujęciach: odejścia od form religijności charakterystycznych dla minionych okresów oraz swoistego „przystosowywania się” do nowych wyrazów religijności. Badania socjologiczne ukazują, że stopniowo, ale z dużą dynamiką w młodym pokoleniu Polaków zaczęła ujawniać się indywidualizacja i subiektywizacja religijna polegająca m. in. na coraz bardziej wybiórczym traktowaniu nauczania i wskazań Kościoła, porzucaniu religijnych motywacji we wszystkich ważniejszych dziedzinach życia, chaos doktrynalny, światopoglądowy i etyczny. Religijność polskiej młodzieży staje się coraz bardziej świadoma oraz zróżnicowana, co daje pewne szanse, a jednocześnie coraz częściej utrudnia realizację wychowania, zwłaszcza wychowania religijnego podejmowanego w rodzinie i szkole. O ile jednak w literaturze przedmiotu w języku polskim można odnaleźć badania dotyczące religijności młodzieży pełnosprawnej, to brakuje badań podejmowanych wśród młodzieży z niepełnosprawnością. W niniejszej sytuacji należy docenić rozprawę doktorską podejmującą zagadnienie uwarunkowań religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej.

Dokonując oceny rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Bednarskiej *Podmiotowe i środowiskowe uwarunkowania religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej* można odwołać się do słów papieża Jana Pawła II: „Niektórzy młodzi odbiorcy katechezy ze względu na ich szczególną sytuację życiową wymagają specjalnej troski. Myślę tu najpierw o wszystkich upośledzonych fizycznie lub umysłowo. Mają oni prawo tak samo, jak ich rówieśnicy, poznać *tajemnicę wiary*. Większe trudności, na jakie napotykają, zwiększają jeszcze zasługę ich własnych wysiłków, jak i wysiłków ich wychowawców” (Jan Paweł II, *Catechesi tradendae* 40-41). Wypowiedź Jana Pawła II przypomina, że edukacja religijna młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej pozostaje wyzwaniem zarówno dla samych uczniów jak i nauczycieli, rodziców, opiekunów, duszpasterzy, ale jednocześnie jest wyzwaniem do pokonywania trudności na drodze do odkrywania relacji z Bogiem.

Struktura i treść rozprawy doktorskiej

Recenzowana rozprawa doktorska: *Podmiotowe i środowiskowe uwarunkowania religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej* autorstwa Pani Magdaleny Bednarskiej odwołuje się przede wszystkim do pedagogiki, jednak obejmuje także inne dyscypliny naukowe: psychologię, nauki teologiczne, nauki socjologiczne. Rozprawa zawiera 233 strony, z czego 201 stron to część merytoryczna. Omawiana dysertacja składa się z siedmiu rozdziałów, a także wstępu, wykazu skrótów, streszczenia w języku polskim i angielskim, bibliografii oraz aneksu (wykaz tabel i wykresów, kwestionariusz dla ucznia).

Doktorantka rozpoczyna rozprawę od wprowadzenia w zagadnienie badawcze w rozdziale pierwszym: „Osoby niesłyszące i słabosłyszące – wprowadzenie w zagadnienie”. Przedstawia terminy związane z uszkodzeniem słuchu, psychospołeczny rozwój młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej, jej komunikację z uwzględnieniem metod komunikacji migowej. Następnie w rozdziale drugim: „Religijność człowieka” prezentuje podstawowe terminy związane z zagadnieniem religijności, podstawowe, chrześcijańskie koncepcje religijności oraz przebieg rozwoju religijnego. Po zarysowaniu zagadnień wstępnych Autorka w rozdziale trzecim: „Wychowanie religijne młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej – przegląd literatury przedmiotu”, zgodnie z tytułem, sięgając do aktualnej literatury przedmiotu, ukazuje potrzeby edukacyjne młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej w procesie realizacji wychowania religijnego oraz podstawowe środowiska wychowawcze. Z kolei w rozdziale czwartym: „Podstawy metodologiczne badań własnych” wskazuje przedmiot badań, cel rozprawy, problemy i hipotezy badawcze, zmienne i wskaźniki, organizacje i przebieg badań oraz metody, techniki i narzędzia badawcze. W rozdziale piątym: „Religijność młodzieży – prezentacja wyników badań własnych” Pani M. Bednarska przedstawia badaną grupę, określa typ i

poziom religijności i jej treści w zakresie emocji do Boga i obrazu Boga oraz analizuje komentarze młodzieży w odniesieniu do arkuszy z obrazami. Następnie w rozdziale szóstym: „Struktura zależności pomiędzy religijnością i jej treściami a wybranymi zmiennymi u badanej młodzieży” ukazuje uwarunkowania podmiotowe i środowiskowe w zakresie religijności i jej treści u badanej młodzieży. W ostatnim, siódmym, rozdziale: „Dyskusja uzyskanych wyników badań własnych i implikacje płynące z badań” Doktorantka przedstawia wnioski i propozycje działań.

Przyjęta i realizowana przez Autorkę struktura ocenianej rozprawy została przygotowana poprawnie, zgodnie z przyjętymi założeniami tworzenia rozpraw naukowych w dziedzinie nauk społecznych. Pani M. Bednarska buduje swój przekaz poprzez logicznie powiązane ze sobą rozdziały, w których stopniowo realizuje przyjęte cele badawcze. Doktorantka wychodzi od wyjaśnienia pojęć i przeglądu literatury dotyczącej wychowania religijnego młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej, by następnie zarysować podstawy metodologiczne badań własnych i zaprezentować ich wyniki.

Aspekty metodologiczne

Opracowując recenzję niniejszej rozprawy doktorskiej należy także zwrócić uwagę na wymiar formalny pracy. Dysertacja Pani M. Bednarskiej liczy 233 strony i w tym zakresie spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim. Niniejsza rozprawa została przygotowana dość poprawnym językiem, zróżnicowanym pojęciowo, a jednocześnie czytelnym oraz przejrzystym, chociaż w tekście występują także fragmenty napisane językiem popularnym, np. „Praktyka pokazuje, iż zdarzają się rodziny dosłownie *walczące* o narzędzia komunikacji...” (s. 64). „Podstawową formą działalności duszpasterstwa jest Eucharystia” (s. 71).

Podjmując badania własne, Doktorantka przyjęła trzy cele badawcze. Cel opisowy: „scharakteryzowanie religijności w ogóle i w zakresie jej wybranych treści (emocji do Boga i obrazu Boga) u młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej” (s. 77). Cel wyjaśniający: „określenie, co warunkuje religijność młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej kształcącej się w polskich ośrodkach szkolno-wychowawczych” (s. 77). Cel prognostyczny – stworzenie optymalnego modelu wychowania religijnego badanej młodzieży (Por. s. 77). Poprawnie zdefiniowała główny problem badawczy, problemy szczegółowe i hipotezy. Realizując badania dotyczące podmiotowych i środowiskowych uwarunkowań religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej Autorka zastosowała następujące narzędzia badawcze: skala Centralności Religijności (C-15) Hubera, skala Emocji do Boga (EtG) Hubera, skala Obrazu Boga (OB) J.J. Exline, J.B. Grubbsa, S.J. Homolki; karta indywidualna ucznia; kwestionariusz ankiety, test wiadomości, arkusz z obrazami. Przy czym cztery

E. Aru

ostatnie narzędzia badawcze zostały opracowane przez Panią M. Bednarską. Doktorantka poprawnie dostosowała narzędzia badawcze do potrzeb badanej młodzieży, dzięki czemu mogła uzyskać rzetelne wyniki. Skala Emocji do Boga przyjęta przez Autorkę jest częścią testu struktury religijności, która może stanowić narzędzie niezależne od pozostałych podskal TSR. Warto docenić, iż polska wersja niniejszej skali została skonsultowana z niesłyszącym tłumaczem języka migowego. Podobnie jak przy badaniu skalą C-15 do narzędzia dodano dodatkowe elementy, gdyż skala nie była wcześniej stosowana do badania osób niesłyszących i słabosłyszących. Skala Obrazu Boga dzięki konsultacji z niesłyszącym tłumaczem języka migowego również została dostosowana do potrzeb badanej młodzieży. Można zatem przyjąć, że zastosowane przez Panią M. Bednarską narzędzia badawcze pozwoliły na uzyskanie niezbędnych danych.

Doktorantka potwierdziła podmiotowe uwarunkowania w zakresie religijności i jej treści u badanej młodzieży. Starsza młodzież niesłysząca i słabosłysząca jest bardziej religijna niż młodszą. Hipoteza zakładająca zależność między religijnością a rodzajem uszkodzenia słuchu uwidacznia się w zakresie centralności religijności, zainteresowania problematyką religijną, przekonań religijnych, modlitwy i kultu. Osoby słabosłyszące są bardziej religijne od osób niesłyszących. Zależność między religijnością badanej młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej a jej dominującym sposobem komunikowania się uwidacznia się w wymiarze przekonań religijnych. Dominującym sposobem komunikowania się dla osób niesłyszących jest język migowy, zaś dla osób słabosłyszących mowa foniczna. Nie zostało natomiast potwierdzone założenie zależności między religijnością a płcią zarówno dla wyniku ogólnego jak i poszczególnych treści oraz zależności między doświadczanymi emocjami w odniesieniu do Boga u badanej młodzieży.

W odniesieniu do uwarunkowań środowiskowych Autorka przyjęła dwie hipotezy badawcze. Pierwsza zakładająca, iż wysoki poziom religijności rodziców będzie warunkował wyższy poziom religijności młodzieży w ogóle i jej pozytywny obraz Boga, została potwierdzona w zakresie zależności między religijnością matki i ojca a religijnością młodzieży. Natomiast hipoteza zakładająca, iż istnieją powiązania pomiędzy treścią religijności obejmującą obraz Boga u badanej młodzieży a religijnością jej rodziców nie została potwierdzona. Druga hipoteza zakładająca, że charakter religijności będzie warunkował stosunek badanej młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej do nauczania Kościoła katolickiego w zakresie wybranych kwestii moralnych, znalazła potwierdzenie, bowiem wraz ze wzrostem centralności religijności wzrasta również poziom akceptacji wybranych kwestii moralnych. Z kolei im niższy poziom centralności religijności tym mniejsza akceptacja kwestii moralnych nauczanych przez Kościół katolicki. Uzyskane przez Panią M. Bednarską wyniki badań podkreślają duże znaczenie środowisk wychowawczych, które warunkują religijność badanej młodzieży poczynając od rodziny, przez szkołę, ośrodek duszpasterski oraz grupę rówieśniczą.

E. Osu

Z perspektywy pedagogicznej ważne są zaprezentowane przez Doktorantkę wnioski, które mogą być zastosowane w realizacji wychowania religijnego młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej. Autorka podkreśla, że potrzebna jest ścisła współpraca wszystkich środowisk wychowawczych. Autorka prawidłowo wskazuje na konieczność większej aktywizacji rodzin młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej do wychowania religijnego poprzez dostarczenie im odpowiednich narzędzi. Pani M. Bednarska przypomina także o konieczności posługiwania się klasycznym językiem migowym przez nauczycieli, w tym nauczycieli religii, a także proponuje regularne sprawdzanie wiedzy z zakresu edukacji religijnej, organizację imprez obejmujących wychowanie religijne i moralne, organizację wyjść młodzieży poza szkołę, aby mogła lepiej poznawać naukę Kościoła katolickiego, organizację kursów pogłębiających życie religijne i moralne, rozpowszechnienie odpowiednich aplikacji dla osób niesłyszących i słabosłyszących do udziału w zdalnych formach edukacji religijnej, przygotowanie duszpasterzy do pracy z osobami niesłyszącymi i słabosłyszącymi, zaangażowanie wykwalifikowanych tłumaczy języka migowego do posługi w duszpasterstwie osób głuchych i niedosłyszących. Należy podkreślić, że Doktorantka podjęła bardzo ważne i aktualne zagadnienie, które nie było dotychczas w takim wymiarze podejmowane zarówno z perspektywy pedagogicznej jak i katechetycznej.

Warto docenić przygotowaną przez Autorkę bogatą bibliografię (Zob. ss. 202-212) zawierającą literaturę zarówno w języku polskim jak i angielskim. Doceniając fakt, iż Pani M. Bednarska korzystała z literatury w języku angielskim, może jednak warto przy ewentualnym wydawaniu niniejszej rozprawy w formie monografii autorskiej, uwzględnić aktualne anglojęzyczne publikacje w tym zakresie, m. in.: Jackson, C. (2011). Family supports and resources for parents of children who are deaf or hard of hearing. *American Annals of the Deaf*, 756(4), s. 343-362; *Disability and Religious Diversity: Cross-cultural and interreligious perspectives*, (2011) red. D. Schumm, M. Stoltzfus New York: Palgrave Macmillan.

Podobnie uznając środowiskowe uwarunkowania religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej byłoby dobrze zwrócić większą uwagę na edukację religijną tej grupy młodzieży oraz duszpasterstwo osób głuchych.

Jednak, że poza wskazanymi zagadnieniami i drobnymi błędami edytorskimi, stronę formalną rozprawy doktorskiej, a szczególnie język, w którym została przygotowana, można uznać za prawidłową. Recenzowana praca jest przykładem podejmowanych poszukiwań i wysiłku intelektualnego Doktorantki.

Podejmując odniesienie do kryteriów oceny rozprawy doktorskiej zgodnie z wymaganiami artykułu 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z późniejszymi zmianami należy odnieść się do następujących kwestii:

1. Oryginalność rozwiązania problemu naukowego.

E. Onu

O ile badania nad religijnością polskiej młodzieży są często podejmowane, zwłaszcza w ujęciu socjologicznym i pedagogiczno-katechetycznym, to brakuje badań podejmujących zagadnienie religijności ludzi młodych z niepełnosprawnością, w tym szczególnie osób niesłyszących i słabosłyszących. Można zatem uznać, że Autorka podjęła zagadnienie niezwykle aktualne, rzadko podejmowane i cenne zarówno z perspektywy pedagogicznej jak i teologicznej.

2. Wykazanie ogólnej wiedzy teoretycznej w danej dyscyplinie naukowej.

Zarówno przyjęta przez Panią M. Bednarską struktura rozprawy doktorskiej z zachowaną w niej odpowiednią kolejnością rozdziałów i proporcją pomiędzy poszczególnymi zagadnieniami jak i umiejętność krytycznej analizy literatury z zakresu dziedziny nauk społecznych i częściowo dziedziny nauk teologicznych, wskazuje, iż Autorka opanowała wiedzę teoretyczną w dyscyplinie pedagogika i potrafiła się nią sprawnie posługiwać w przygotowaniu niniejszej dysertacji.

3. Umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Oceniana rozprawa doktorska charakteryzuje się kompletnością podejmowanych opisów od strony merytorycznej i metodologicznej. Już sam wybór tematu tak istotny zarówno dla pedagogiki, psychologii jak i nauk teologicznych wskazuje na umiejętność samodzielnego poszukiwania problemów badawczych, ich poprawnego zaprezentowania od strony merytorycznej jak i prawidłowego wyprowadzania wniosków z podjętych badań empirycznych. Warty podkreślenia jest także ostatni rozdział stanowiący swoiste podsumowanie i przedstawiający podstawowe implikacje płynące z podjętych badań.

Wątpliwości i pytania do Doktorantki

Podejmując zagadnienie uwarunkowań religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej Pani M. Bednarska odwołuje się do osiągnięcia dojrzałości religijnej, przywołując dwa terminy: „dojrzała religijność” i „dojrzałość religijna”. Prawidłowo wskazuje, że pierwszy z nich jest zazwyczaj przedstawiany jako zespół zjawisk religijnych, charakteryzujących się wysokim stopniem doskonałości, odpowiadającym maksymalnym standardom przyjętym w danej religii. Natomiast określenie „dojrzałość religijna” jest rozumiane jako etap rozwoju danej osoby lub grupy, na drodze do osiągnięcia „dojrzałej religijności”. Trzeba jednak pamiętać, że religijność człowieka pozostaje rzeczywistością niezwykle złożoną i składają się na nią akty wewnętrzne jak i zewnętrzne. Wewnętrzne to subiektywne akty człowieka (przeżycia religijne, przekonania, dążenia), zaś zewnętrzne to zachowania, praktyki religijne, rytury.

1. Uznając prawidłowość podjętych narzędzi badawczych przyjętych w celu poznania uwarunkowań podmiotowych i środowiskowych religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej brakuje wyjaśnienia, dlaczego Doktorantka badając religijność młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej,

E. Bednarska

zdecydowała się na wybór emocji względem Boga i obrazu Boga. Na religijność składa się wiele czynników, stąd uzasadnione byłoby wyjaśnienie, dlaczego akurat niniejsze czynniki mają tak duże znaczenie dla osób niesłyszących i słabosłyszących?

2. Autorka opisując środowiskowe uwarunkowania w zakresie religijności badanej młodzieży podkreśliła trudność wynikającą z faktu niedostosowania podstawy programowej nauczania religii do osób niesłyszących i słabosłyszących, przy czym zostało to zapisane jedynie jako krótkie wskazanie. Zatem warto byłoby wyjaśnić na czym dokładnie ta trudność polega?

3. Dodatkowo przedstawiając cele swojej rozprawy doktorskiej Pani M. Bednarska podaje również cel perspektywiczny, który jednak nie jest w pełni realizowany, co można uznać za duże zaangażowanie i gorliwość w kwestii podjętych badań, jednak warto byłoby ten cel perspektywiczny dopełnić.

Wniosek

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska *Podmiotowe i środowiskowe uwarunkowania religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej* przygotowana przez Panią mgr Magdalenę Bednarską jest potwierdzeniem nabycia przez nią ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie pedagogika, podjęciem nowego problemu badawczego oraz nabyciem umiejętności podejmowania samodzielnych poszukiwań naukowych, stosowania właściwych narzędzi badawczych, interpretacji uzyskanych danych oraz argumentowania i przedstawienia swoich osiągnięć w formie rozprawy doktorskiej. Biorąc pod uwagę wszystkie przyjęte kryteria oceny rozprawy doktorskiej, uznaję, iż recenzowana dysertacja *Podmiotowe i środowiskowe uwarunkowania religijności młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej* autorstwa Pani mgr Magdaleny Bednarskiej, spełnia powyższe wymagania, co wskazuje na kwalifikacje do uzyskania stopnia naukowego doktora w dyscyplinie pedagogika w dziedzinie nauk społecznych. W świetle powyższego wnoszę do Rady Instytutu Dyscypliny Pedagogika Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o dopuszczenie Pani Magdaleny Bednarskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Elżbieta Osowska

